

METE TUNÇAY
Solun Tarihine Düşülen Notlar

İletişim Yayınları 3142 • Araştırma-İnceleme Dizisi 521

ISBN-13: 978-975-05-3283-2

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

METE TUNÇAY

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Solun Tarihinine
Düşülen
Notlar

Toplumsal Tarih Yazıları

METE TUNÇAY 1936'da İstanbul'da doğdu. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Aynı kurumda 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1961'de Rockefeller bursuyla Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu'nda incelemeler yaptı. 1972-1973 yıllarında bir yıl süreyle DISK'te araştırma uzmanlığı görevini yürüttü. 1979'da SSCB Bilimler Akademisi konuğu olarak Sovyetler Birliği'nde, 1979-1980'de Fulbright bursuyla ABD'deki Stanford Üniversitesi Hoover Kurumu'nda araştırmalar yaptı. 1987-1988'de Hür Berlin Üniversitesi Carl von Ossietzky profesörü oldu. 1984'te *Tarih ve Toplum* (İletişim Yayınları) dergisini yayımlamaya başladı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşunda yer aldı ve aynı kurumun yayımladığı *Toplumsal Tarih* dergisinin yöneticiliğini yaptı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kurucu başkanı olan ve aynı bölümde çalışmalarına devam eden profesör Mete Tunçay'ın pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yayımlanmış eserleri: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (AÜ, SBF Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 2009), *Battı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I-II-III* (AÜ SBF Yayınları, 1969; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi I-II* (derleme, Bilgi Yayınevi, 1976), *TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981), *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Bilineceği Bilmek* (Alan Yayınları, 1983), *1923 Amele Birliği* (BDS Yayınları, 1989; Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1936* (BDS Yayınları, 1991; İletişim Yayınları, 2009), *Cihat ve Tehcir: 1915-1916 Yazıları* (Afa Yayınları, 1991), *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı* (BDS Yayınları, 1995), *Eleştirel Tarih Yazıları* (Liberte Yayınları, 2006), *BKP'nin Türkçe Yayın Organı Ziya Gazetesi (1920-1923) ve Türkiye* (Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları, 2009; İletişim Yayınları, 2016), *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları, 2007, İletişim Yayınları, 2016), *Türkiye Sol Tarihine Notlar: Tarih ve Toplum Yazıları* (İletişim Yayınları, 2017), *Bilineceği Bilmek: Türkiye'de Siyasal Gelişimin Evreleri ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sol Akımlar* (İletişim Yayınları, 2019).

İÇİNDEKİLER

Bilineceği Bilmeyi Öğreten Bilge Hocam Mete Tunçay · MEHMET Ö. ALKAN.....	11
Türkiye’de Solun Tarihi Üstüne Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler.....	27
20. Yüzyıl Türkiye Tarihi ve Sol Kavramı.....	31
Eski Bir Sosyalist Parti Programının Işığında: Sosyalistler Türk Toplumuna Faydalı Oldular mı?.....	35
Osmanlı Sosyalist Fırkası Programı.....	41
• İştirakçi Hilmi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası Üstüne İki Yeni Kitap.....	61
Değirmenci Faik Tekeler’in Anılarında İmalât-ı Harbiye ve 31 Mart Olayı.....	65
Değirmenci Faik Tekeler’in Anılarında Mütareke İstanbulu’ndan Milli Mücadele Anadolu’suna İmalât-ı Harbiye.....	79
Türkiye’de Solun Tarihinden Bir Belge: Türk Komünisti Mustafa Nafi’nin “Üçüncü Beynelmilel”e Katılım Başvurusu.....	93

1918'den Bir Sol içi Çekişme: TKP'ye Göre Mustafa Nafi Portresi.....	97
Türkiye'de Solun Tarihinden Bir Mektup: Ragıp Tevfik'ten III. Enternasyonal'e.....	99
Edirne'nin İlk Sosyalist Gazetesi: <i>Ahali</i>	109
Türkiye'de Solun Tarihinden İki Belge.....	115
Bir Bildiri ve Üye Kayıt Formu Vesilesiyle: Türkiye İşçi(ler) Derneği/Birliği.....	119
Edhem Nejad'ın Seçim Beyannamesi.....	125
Bakû <i>Yeni Dünya</i> 'sının Beş Sayısı ve M. Suphi'nin Bir Makalesi.....	133
Şevket Süreyya Aydemir'in TKP'ye Başvurusu: "Bana İzin ve Yetki Verin, Gidip Trakya'yı Komünist Yapayım-Kurtarayım!".....	139
Amsterdam'da Bakû Sempozyumu.....	145
Türkiye Solu'nun 1920 Güzünde M. Kemal Paşa'ya ve Milli Mücadele'ye Bakışı.....	149
Anılar ve Belgeler.....	163
İştirakiyun Gazetesi <i>Emek</i>	179
Merhum Akdes Nimet Kurat'ın Evrak-ı Metrukesinden: Türkiye'de Sol Akımların Tarihine İlişkin İki Belge.....	187
Yeni Açılan Sovyet Arşiv Belgelerinin Işığında Milli Mücadele Tarihine Katkıları.....	191
• <i>Hakkı Behiç'e Dair</i>	199
Enver Paşa'nın 3. Komintern Kongresi'ne İslâm İhtilâl Cemiyetleri İttihadı Adına Sunulan Bildirisi.....	203
1921 Ekim'inde Batum'daki TKP Yönetimine Verilen Özgeçmişli Bir Dilekçenin Aynasından Karışık Zamanlar.....	209
• <i>Mete Tunçay'ın M. Suphi ve Arkadaşlarının Öldürülmeleriyle İlgili Notu</i>	219

Kayserili İsmail Hakkı'nın Değerlendirmesi.....	223
• <i>Ethem Nejat Üzerine İki Yeni Kitap</i>	229
84 Yıl Önce Yazılmış İlginç Bir Mektup: Ahmet Cevat Emre'nin Yaptığı Blöf Hakkında Dolaylı Bir Tanıklık.....	231
• <i>Komünist Enternasyonal'in İngilizce Belgesel Tarihi</i>	235
• <i>Kitlelere: Komintern'in Üçüncü Kongresi'nin Tutanakları, 1921</i>	243
• <i>Bir Yol Ayrımında Kalan Komünist Hareket</i>	247
Komintern Arşivi'nden Bir Rapor: 90 Yıl Önce Zonguldak'ta İşçiler ve Sol Örgütlenme Üstüne.....	251
<i>Pravda</i> 'dan THİF Tevkifatına İlişkin İki Yazı.....	259
Türkiye İşçi Hareketi Tarihi: <i>Amele Birliği 1923</i>	267
Komünist Gençleri Ne Yapmalı? Açık Hava Hapishanelerine Atıp Tarımda mı Çalıştırmalı, Yoksa Yurttaşlıktan Çıkarıp Sürgün mü Etmeli?.....	275
Bir Yakup Kadri Makalesi: Kayırılacak Solcular.....	283
Çerkez Reşit'in Komintern'e Başvurusu.....	289
Şefik Hüsnü'nün Raporu: TKP'nin Altı Aylık Cumhuriyete Bakışı.....	293
Türkiye'de Solun Tarihinden: 70 yıl Önce Anadolu'da 1 Mayıs.....	303
Latife Hanım - Kameneva Mektuplaşması.....	307
• <i>Türkiye Komünist Partisi 1926 Viyana Konferansı</i>	311
1927 Seçimlerinde Bağımsız Bir İşçi Aday.....	317
• <i>1926-1927 TKP MK Tutanakları: Büyük Kırılma</i>	325
<i>Abidin Nesimi'nin Tanıklığı ve Bir Düzeltme</i>	329

Şevket Süreyya Aydemir'in Mektubu	333
Bir Görüşme ve İki Belge: Merhum "Eczacı" Vasıf Onat (1320/1904-2000)	339
Marksizmden Kemalizme Geçiş	347
Plehanov Gemisiyle Boğaz'dan Köstence'ye: Nâzım Hikmet Kaçışını Anlatıyor	357

YAYINEVİNİN NOTU

Solun Tarihine Düşülen Notlar'da yer alan yazılar *Cönk, Bilgi ve Bellek ile Tarih ve Toplum*'da yayımlanan üç yazı dışında *Toplumsal Tarih* dergisinden derlenmiştir. Yazılar dergide yayımlanış tarihlerine göre değil olayların kronolojik düzeni içinde sıralanmış, *Toplumsal Tarih*'in ilgili sayısı yazıların sonunda belirtilmiştir. Yayına hazırlık sürecindeki öneri, yardım ve destekleri için Erden Akbulut, İsmet Akça ve Mehmet Ö. Alkan'a teşekkür ederiz.

İLETİŞİM YAYINLARI

Bilineceği Bilmeyi Öğreten Bilge Hocam Mete Tunçay

MEHMET Ö. ALKAN

Türkiye'nin hem sosyal bilimler alanında hem de tarih bilimi alanındaki en önemli isimlerinden biri hiç kuşku yok ki Mete Tunçay'dır. Mete Tunçay, 1981 yılında Şahin Alpay ile yaptığı bir söyleşide “Hani, Dostoyevski, Gogol için (çağdaş Rus edebiyatçılarımla kastederek) ‘Biz hepimiz onun *Palto*'sundan çıktık,’ demiş. Benim akranlarım ve daha genç araştırmacılar kuşağı (Sina Akşin, Selim İlkin, Zafer Toprak... ve daha birçokları) biz hep Tarık Zafer Hoca'nın *Siyasi Partileri*'nden çıktık. Onun yöntemini örnek aldık. Ama ideolojik tutumlarımız, tabiatıyla başka başka oluyor,”¹ diye ifade etmişti. Gerçekten de 1809'da doğan ünlü Rus edebiyatçısı Nikolay Vasilyeviç Gogol'ün, 1841 yılında bitirdiği ve 1842'de yayımlanan *Palto* adlı kısa hikâyesi hem kendi kuşağı üzerinde hem de Rus edebiyatında ciddi bir etki yaratmıştır. Ünlü Rus edebiyatçıları “Biz hepimiz Gogol'ün *Palto*'sundan çıktık,” derken, bu yapıtın kendi kuşakları üzerindeki derin etkisini dile getirirler.²

Aslında Mete Hoca'nın akademik çalışmalarında da benzer

1 Şahin Alpay, “Mete Tunçay'la Sohbet”, *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1982.

2 Bu sözü tam olarak kimin söylediği belli değil. Turgenyev (1818-1883), Dostoyevski (1821-1881) ya da Gorki'ye (1868-1936) atfedilir. En azından hepsinin aynı düşünceyi paylaştığını ve bu sözü tekrarladığını biliyoruz.

bir etki söz konusudur. Mete Hoca, bir yandan “mektepli” bir yandan “alaylı” sayısız öğrenci yetiştirmekle kalmamış, eserleriyle de tarihle uğraşanlara örnek olmuş, yol yöntem göstermiş ve kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla benim de dahil olduğum tarihçi kuşağının –ve hatta sonraki kuşağı da etkileyerek– Mete Tunçay’ın eserlerinden çıktığımı söylemek asla mübalağa sayılmaz. Her biri özellikle birer “magnum opus” olan *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)* ve *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)* adlı eserlerinin yanı sıra *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi*, *Sosyalist Siyasal Düşünceler Tarihi*, *Bilineceği Bilmek* (ve elbette diğerleri) akademik etik, disiplin, yöntem ve ortak üretim konusunda da hem bir “ders” hem de örnek niteliğinde başucu kitaplarıdır.

Mete Hoca’nın öncülüğünde ve yayın yönetmenliğinde İletişim Yayınları tarafından 1984’te yayınlamaya başlayan *Tarih ve Toplum* dergisi ve sonra 1994’te Tarih Vakfı tarafından yine Mete Hoca’nın öncülüğünde ve yayın yönetmenliğinde yayınlanmaya başlayan ve yayını halâ devam etmekte olan Türkiye’nin en uzun süreli popüler tarih dergisi *Toplumsal Tarih* “mefâhir-i milliye” yerine hem yeni bir –eleştirel– tarihçilik anlayışının yerleşmesine katkı yapmış hem de yeni tarih meraklılarının ve tarihçilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Şu anda tarihçi olup ya da tarihe ilgi duyup da yolu *Tarih ve Toplum* veya *Toplumsal Tarih*’ten geçmemiş sanırım az kişi vardır. Üstelik ilk kez solun tarihe yöneldiği bir yayın olmakla birlikte İslâmcı, milliyetçi ve muhafazakâr sağın değerli isimleri de bu dergide her zaman yazdılar, yazmaya da devam ediyorlar. Unutmamak gerekir ki Tarih Vakfı da Mete Hoca’nın, *Tarih ve Toplum* ile açtığı yol ve zeminde daha rahat kurulmuştur.

Hem “mektepli” hem de “alaylı” bir öğrencisi olarak Mete Hoca’ya dair...

Ben Mete Hoca’nın Ankara Siyasal’daki, Mülkiye’deki son öğrencilerindenim. 1983 Şubatı’nda bizim sınıfa ders verir-

ken darbeciler ve elbette akademideki işbirlikçileri tarafından 1402'lik olup "atıldı". Mete Hoca'yı 1981 yılında Mülkiye'ye girdiğim yıl tanıdım. Hiç değişmedi desem yeri var, sanki saçları daha siyahtı! İkinci sınıfta Siyasal Düşünceler Tarihi dersi-mize geldi. *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçme Parçalar* adlı eserini o sırada aldık ve okumaya başladık. Okuduklarımızı anlamaya çalışıyorduk. İlk anladığımız, bir düşünürü birinci elden okumanın önemi oldu. Kişinin kendi eserini doğrudan ve başkasının anlatım deformasyonuna uğramadığı şekliyle okumak. Üstelik seçilen parçalar birçok siyasal düşünceler tarihi kitabında özetlenen, atıf yapılan temel metinlerdi. Marx'ın *Kapital*'ini de Mete Hoca'nın verdiği bu birinci elden okuma cesaretinin bir sonucu olarak okumaya başlamıştım. Mete Hoca dersi heyecanla anlatırdı. Yalnızca siyasal düşünceler tarihini anlatması değil, dersi eğlenceli kılacak misalleri de çok çarpıcı olurdu. Meselâ Eski Yunan toplumunda siyaset felsefesini anlatırken, Yunanlıların balıkları küplere doldurup çürüterek yaptıkları sosu anlatması bana çok ilginç gelmişti. Ama o arada kendisinin anlattığı Atina ile Sparta arasındaki farkı da çoktan anlamışsınızdır ve aklınızda kalmıştır.

Derslerinde söz hakkı verir, değişik fikirlerin ifadesine zemin hazırlar, ortam yaratırdı. Fikirlerin ifade edilmesine değer verdiği gibi tahammül edilmesini önemser, küçümsenmesine, hakaret edilmesine müsaade etmezdi. Bilgimizle ukalalık etmemize kızar, ama hava atmamıza da izin verirdi. Edindiği bir bilginin havasını atmak, buna izin verilmesi bir öğrenci için çok hoş bir duygudur. Ders arasında, tenefüslerde sınıftan ayrılmaz, sınıfın kapısında bizlerle sohbet ederek cigara içer, biz de onun etrafını kuşatarak sorular sorardık. Hocılığı tenefüste de sürerdi. Sınıfta herkesin içinde soramayacağımız soruyu orada soracağımızı bilirdik. Kendisi buna zemin hazırlardı. Ham gençlik sorularına bile, incitmeden espriyle yanıt verirdi. İnsan yerine konulduğumuzu, ciddiye alındığımızı hissetmek, özgüvenimizi arttırırdı. Benim gibi liseyi dört ayrı şehirde okumuş taşralı mahcubiyete sahip birinin kendine güveninin gelmesinde çok büyük katkısı olmuştur. Karşınızda sizi azarlama-

yan, küçümsemeyen, tepeden bakmayan, sorduğunuz soruya değer veren hocayı bulunca siz de kendinize çeki düzen verirsiniz ve soru sorma cesareti edirsiniz. Hakaret olmadığı sürece kendisi dahil her türlü eleştiriye açıktı. Bir kez derse gelmedi. (İyi ki gelmemiş zira onun yokluğunda Alaaddin Şenel geldi ve bu sayede ondan da tek ve keyifli dersimizi alma fırsatı bulduk. Alaaddin Şenel de, 1402 uygulamasına yani üniversiteden atılmalara tepki göstererek istifa etme erdemini gösterecek birkaç kişiden biriydi. İlber –Ortaylı– Hoca da o sıralarda ayrıldı.)

İlber Hoca demişken, aynı dönemde arada İlber Hoca'nın bir üst sınıfta verdiği derslere de girerdik. İlber Hoca'nın dersleri çok bilgilendiricidir, çok şey öğrenirsiniz. İspanya'daki saraylardan St. Petersburg'daki saraylara kadar örnekler verir, ufuk açar. Ancak onunla göz göze gelmek istemezsiniz, sizi bilgisiy-le hem hayran bırakır hem de her an ezebilir. Latince bir cümle kurar, Arapçadaki karşılığını söyler, Farsça bir beyit okur, Rusça soyluluk kavramlarını sıralar, Rusçadan Almancaya geçtiğinde, 18-19 yaşınızda kendi kendinize şöyle düşünürsünüz: "Ben bu âlemde yalnızca zavallı bir dinleyici olabilirim. O da dinlediklerimin bir kısmını anlayabilirim. Benden 'adam olma' fırsatı çoktan geçmiş, benden bir halt olmaz, iyisi mi ben bununla yetineyim." Şimdi burada anlatmakta zorlanacağım satışmaları da olurdu öğrencilere İlber Hoca'nın. Örneğin, tuvalet kapılarının arkasına slogan yazmak için harcadığınız çabayı, ecnebî lisamı öğrenmek için harcasanız, diye söze başlar, gerisini de getirirdi. Dedim ya dersinden çıkınca "bizden adam olmaz, fırsat çoktan kaçmış" diye düşünerek çay cigara içip efkâr dağıtmaya kantine gider, adeta kantine sığındık.

Oysa Mete Hoca'nın dersteki tutumu, anlatımı ve verdiği örnekler çoğumuzda birecessüs, bir merak uyandırır. Anlatılan konu üzerine uyanan merakımızla sınıf arkadaşlarımla ders sonrasında birbirimizle kütüphanede o gün anlattığı konuda kitap alırken karşılaştık. Akşamları da Siyasal'ın arkasındaki Cumhuriyet Yurdu'nun okuma salonlarında bu kitapları okurken birbirimizi görürdük. Öğrendiğimiz Yunanca, Latince deyimlerle birbirimize hava atardık.